

VĚTY PŘÍČINNÉ, DŮVODOVÉ

Česká gramatika rozlišuje věty příčinné a důvodové. Věty příčinné odpovídají na otázku „Proč, z jaké příčiny, z jakého důvodu se to stalo?“ (např. „To okno se rozbilo, protože foukal silný vítr.“) a věty důvodové na otázku „Proč, z jakého důvodu se domníváš, že...?“ (např. „Určitě tu musel být, protože bylo otevřené okno.“).⁴⁶ V obou typech vět se v češtině používají stejné spojky. V latině se proti tomu v důvodových větách vyskytuje častěji jedna ze spojek, viz níže. Nejedná se však o pravidlo, ale o tendenci, a proto budou příčinné a důvodové věty pojednány společně.

Spojky, výrazy ve větě hlavní

Základní spojky, které se používají v příčinných a důvodových větách, jsou **quod**, **quia** a **quoniam**. Do češtiny se překládají jako „protože“ nebo „proto, že“. Příčinu může vyjadřovat také spojka **quando**, u níž je vedle příčinného významu zachován i význam časový. Překládá se jako „protože“ nebo „když“. Příčinu lze vyjádřit také pomocí **konjunktivního cum causale**, **konjunktivních vztažných vět** nebo **participiálních konstrukcí**. Příčinný odstín může být druhotně přítomen i ve větách s jinými spojkami, zejména časovými (*cum* s indikativem, *postquam*, *dum*...) nebo způsobovými (*ut*, *sicut*, *quomodo*,... „jak“).

Ve větě hlavní se mohou vyskytnout výrazy s významem „proto“, „z toho důvodu“, např. *eo*, *ea re*, *propterea*, *ob eam rem*, *ideo*, *idcirco*. Vyskytují se častěji zejména v kombinaci se spojkou *quod*, což umožňuje odlišit větu příčinnou od jiných typů vedlejších vět s *quod*.

Spojky *quod*, *quia*

Spojka *quod* je svým původem spojena se vztažným zájmenem a spojka *quia* s tázacím. Obě spojky mají některé společné vlastnosti, kterými se odlišují od spojky *quoniam*. Věty s *quod*, *quia* vyjadřují v archaické a klasické latině obvykle příčinu, která „umožňuje nebo

46 Karlík (1995, s. 478 a 483).

vyvolává děj věty hlavní⁴⁷ (např. „Dům se zřítíl, protože byl starý.“)⁴⁸ Jsou těsněji spjaty s větou hlavní, což se projevuje např. tím, že více respektují indikativní souslednost časů.

- (1) *Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem.* (Cic. S. Rosc. 112)

Toto provinění je odporné proto, že porušuje dvě posvátné věci – přátelství a věrnost.

Spojky *quod* a *quia* se používají také v odpovědi na otázku „proč?“, častěji se v tomto kontextu objevuje *quia*.

- (2) „*Cur dixisti testimonium in alios?*“ „*Quia coactus sum.*“ (Cic. Sull. 48)

„Proč jsi svědčil proti jiným?“ „Protože jsem k tomu byl donucen.“

Mohou se vyskytovat také dvojice příčinných vět se spojkami *sive quod... sive quod* nebo *sive quia... sive quia* „ať (už) protože... nebo protože“.

- (3) *Centum creatatores, sive quia is numerus satis erat, sive quia soli centum erant, qui creari patres possent.* (Liv. 1, 8, 7)

Zvolí sto senátorů, ať už proto, že to byl dostatečný počet, nebo proto, že bylo pouze sto těch, kteří by mohli být senátory zvoleni.

Spojka *quoniam*

Spojka *quoniam* pochází z časového *quom* doplněného o *iam*. Věty s *quoniam* (a rovněž *quando*) vyjadřují obvykle příčinu, která sama o sobě děj věty hlavní nevyvolává (např. „Protože už je večer, běžte domů.“), viz např. (4). Ve větě s *quoniam* bývají také uvedeny důvody, na základě nichž mluvčí usuzuje, že se něco děje či neděje, že něco nějak je apod. (např. „Určitě jsou pryč, protože se u nich nesvítl.“), viz např. (5). Věta s *quoniam* tedy v těchto případech odpovídá české větě důvodové. Věta s *quoniam* je k větě hlavní připojena volněji, objevují se v ní např. komentáře autora apod. Na rozdíl od *quod* a *quia* se obvykle nepoužívá jako odpověď na otázku „proč?“.

- (4) *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.* (Cic. Manil. 20)

Protože jsem mluvil o povaze války, řeknu pár slov o její velikosti.

- (5) *Eorum ego vitam mortemque iuxta aestumo, quoniam de utraque siletur.* (Sall. Catil. 2, 8)

Jejich život i smrt hodnotím stejně, protože o obojím se mlčí.

Výše popsané chování spojek je tendencí, nikoli pravidlem. Spojky se mohou zaměňovat i v klasické latině, v pozdějších obdobích množství záměn narůstá.

47 Baños Baños (2009, s. 618).

48 Ibid.

Způsoby ve větách příčinných a důvodových

Ve větách příčinných se používá **indikativ** i **konjunktiv**. Negace se v obou případech vyjadřuje pomocí záporky **non** nebo záporných výrazů (*nemo, nihil, numquam,...*). Indikativ se používá ve větách uvozených spojkami *quod, quia, quoniam, quando*. **Konjunktivní věty** lze podle funkce konjunktivu rozdělit na **dvě skupiny**. Do první patří konjunktiv ve větách s *quod, quia* a do druhé konjunktiv ve větách s *cum causale* a vztažných větách. Zatímco po *cum causale* a ve vztažných větách konjunktiv pouze **naznačuje příčinný význam** (viz níže), ve větách s *quod* a *quia* vyjadřuje **speciální významové odstíny**.

1. Konjunktiv ve větách s *quod, quia*

V klasické latině se konjunktiv obvykle vyskytuje po spojkách *quod* a *quia*, ale ne po spojce *quoniam*.

Volba konjunktivu se řídí pravidly **konjunktivní souslednosti časové**. Ve větě hlavní je indikativ. Konjunktiv se používá zejména pro vyjádření tzv. cizího mínění a pro popření myšlené příčiny.

Konjunktiv cizího mínění

Konjunktiv cizího mínění (6) vyjadřuje, že mluvčí nepřebírá odpovědnost za informaci obsaženou ve větě vedlejší, vyjadřuje odstup mluvčího od podávané informace apod. Může se jednat např. o informaci pocházející od jiné osoby než je mluvčí, o názor osoby zmíněné ve větě hlavní, od něhož se mluvčí distancuje, ale i o názor mluvčího podávaný s odstupem. Při překladu do češtiny lze tento významový odstín vyjádřit pomocí výrazů „prý“, „údajně“ apod.

(6) *Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset...* (Cic. *Tusc.* 4, 19, 44)

Themistoklés v noci chodil po ulicích, protože prý nemohl usnout,...

Popření myšlené příčiny (ne proto, že..., ale proto, že)

Konjunktiv se používá také pro vyjádření příčiny, která je pouze myšlená a popírá se jako příčina děje věty hlavní. Obvykle je věta popírající příčinu doprovázena další větou, která vyjadřuje skutečnou příčinu (např. „Pracuje tam ne proto, že by si mohl vydělat hodně peněz, ale protože ho ta práce baví.“).

Ve větě hlavní je obsažen **zápor**, většinou v podobě záporky **non**. Méně často je negace vyjádřena jinými prostředky, např. záporným zájmenem. Záporka *non* stojí většinou

bezprostředně před spojkou *quod* nebo méně často i před *quia* (***non quod, non quia***). Vedle *non quod* a *non quia* se pro popření příčiny používá i spojení ***non quo***. Do češtiny se tato spojení překládají jako „**ne proto, že**“. Věta uvozená těmito spojeními vyjadřuje **myšlenou příčinu**, a proto se v ní objevuje **konjunktiv podle souslednosti časové** (7), (8). Po ní následuje věta vyjadřující skutečnou příčinu, která je uvozena výrazy ***sed, sed quod*** nebo ***sed quia*** a je v indikativu.

Základní schéma používání způsobů v těchto souvětích lze shrnout takto:

Věta hlavní (**indikativ**) + ***non quod / non quia / non quo*** + **konjunktiv** podle souslednosti časové, ***sed quod / sed quia / sed*** + **indikativ**

Myšlená příčina se do češtiny obvykle překládá pomocí **kondicionálu**. Konjunktivy vyjadřující současnost (přezentu a imperfekta) se překládají kondicionálem přítomným a konjunktivy pro předčasnost (perfekta a plusquamperfekta) kondicionálem minulým. Lze je přeložit i kondicionálem přítomným v případě, že je zřejmé, že se jedná o předčasný děj (např. na základě kontextu, příslovečného určení apod.).

- (7) *Quem ego meum casum fortiter ferre visus sum, non quo aequo animo ferrem, sed me ipse consolabar existumans non longinquum inter nos digressum et discessum fore.* (Cic. Cato 84)

Zdálo se, že svůj osud nesu statečně ne proto, že bych ho snášel s klidnou myslí, ale protože jsem se utěšoval tím, že naše odloučení a rozchod nebude na dlouho.

- (8) *Primum igitur acta Caesaris servanda censeo, non quo probem (...), sed quia rationem habendam maxime arbitror pacis atque oti.* (Cic. Phil. 1, 16)

Zaprvé si myslím, že Caesarova opatření je nutné zachovávat ne proto, že bych je schvaloval, ale proto, že se domnívám, že je třeba mít na zřeteli zejména mír a klid.

Non quin

Věta obsahující myšlenou příčinu může být nejen kladná, ale i záporná (negace je v ní vyjádřena zápornkou *non* nebo záporným výrazem). Vznikají tak kombinace ***non quod... non*** (9) nebo ***non quo... non*** „ne proto, že ne“, které lze nahradit spojením ***non quin*** (10) se stejným významem.

- (9) *Nec haec idcirco omitto, quod non gravissima sint, sed quia nunc sine teste dico.* (Cic. prov. 6)

Toto opomím ne proto, že by to nebylo velmi závažné, ale proto, že o tom mluvím bez svědecké výpovědi.

- (10) *Primum enim prae me tuli me nihil malle quam pacem, non quin eadem timerem, quae illi, sed ea bello civili leviora ducebam.* (Cic. Att. 8, 11D, 7)
 Neboť nejprve jsem dal najevo, že nic nechci raději než mír ne proto, že bych se nebál toho, čeho oni, ale protože jsem to pokládal za menší zlo než občanskou válku.

Indikativ ve větě vedlejší

Ve větě popírající příčinu se může objevit také indikativ. Dochází k tomu v případě, že příčina vyjádřená v této větě sice není příčinou děje věty hlavní, ale zároveň je **skutečná a ne pouze myšlená**, viz (11) a (12).

- (11) *Neque vero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse.* (Cic. leg. 2, 31)
 Nemyslím si to proto, že jsem augurem, ale protože si to tak musíme myslet.
- (12) *Morieris, non quia aegrotas, sed quia vivis.* (Sen. epist. 78, 6)
 Zemřeš ne proto, že jsi nemocen, ale proto, že žiješ.

2. Konjunktiv ve větách s *cum causale*

Konjunktiv po *cum* **nevyjadřuje cizí mínění ani myšlenou příčinu**, ale pouze naznačuje, že věta s *cum* nevyjadřuje jen prosté umístění v čase, ale má nadto ještě jiný význam. Příčinný významový odstín plyne buď z kontextu, nebo je naznačen výrazy ***quippe, praesertim, utpote***, které stojí před spojkou *cum* (***quippe cum, praesertim cum, utpote cum***). Ve větách s *cum causale* se používá **konjunktiv podle souslednosti časů** (13). Do češtiny se věty s *cum causale* překládají stejně jako indikativní příčinné věty, tj. spojkou „protože“ a indikativem.

- (13) *Serius (...), aliquando tamen convocati sumus; quod flagitabam equidem cotidie, quippe cum bellum nefarium (...) non comparari, sed geri iam viderem.* (Cic. Phil. 3, 1)
 Byli jsme svoláni (...) příliš pozdě, ale přece. O to jsem žádal každý den, protože jsem viděl, že se bezbožná válka (...) nejen chystá, ale už i vede.

3. Konjunktiv ve vztažných větách

Příčinu lze vyjádřit i pomocí konjunktivních vztažných vět, v nichž se používá **konjunktiv podle souslednosti časů**. Jedná se o stejný princip, který se uplatňuje u *cum causale*. Konjunktiv zde nevyjadřuje cizí mínění nebo myšlenou příčinu, ale pouze naznačuje, že věta má příslovečný významový odstín. Příčinný význam buď plyne z kontextu, nebo je vyjádřen výrazy ***quippe, ut, utpote***, které stojí před vztažným zájmenem (14).

- (14) *Nam mihi quidem* [sc. potestas tribunorum] *pestifera videtur, quippe quae in seditione et ad seditionem nata sit.* (Cic. leg. 3, 19)
Moc tribunů se mi jistě zdá zhoubná, protože vznikla během rozbrojů i za účelem vyvolávání rozbrojů.

Jiné způsoby vyjádření příčiny

Příčina může být vyjádřena také pomocí participiálních konstrukcí, a to **participiem spojitým** (15) nebo **ablativem absolutním** (16). Příčinný význam lze vyvodit z kontextu.

- (15) *Consul metuens, ne nimis instando renovaret certamen, signum receptui dedit.* (Liv. 2, 64, 7)
Protože se konzul bál, aby přílišným tlakem na nepřátele znovu nevyvolal boj, dal povel k ústupu.
- (16) *Scelerati conscientia obstrepente condormire non possunt...* (Curt. 6, 10, 14)
Zločinci nemůžou usnout, protože je tíží svědomí...

Přehled

Spojky	<i>quod</i> <i>quia</i> <i>quoniam</i> <i>quando</i> <i>cum</i> <i>(non) quo</i> (pro popření myšlené příčiny)	protože; proto, že protože; proto, že protože; proto, že protože, když protože; proto, že proto, že
Výrazy ve větě hlavní	<i>eo, ea re, propterea, ob eam rem, ideo, idcirco</i> nemusí být žádný výraz	proto
Způsoby	indikativ, konjunktiv (viz níže)	
Jiné způsoby vyjádření	vztažné věty s konjunktivem participiální konstrukce (participium spojitě, ablativ absolutní)	

Přehled používání časů a způsobů

Spojka	Věta vedlejší	Věta hlavní
<i>quod, quia</i>	indikativ konjunktiv podle souslednosti (cizí mínění, myšlená příčina)	indikativ
<i>quoniam</i>	indikativ	indikativ
<i>cum causale</i>	konjunktiv podle souslednosti (prosté vyjádření příčiny)	indikativ
<i>non quo / non quod... sed quod</i>	<i>non quo / non quod</i> + konjunktiv podle souslednosti (myšlená příčina), <i>sed quod</i> + indikativ	indikativ
vztažné věty	konjunktiv podle souslednosti (prosté vyjádření příčiny)	indikativ

Doplnění: časy a způsoby, myšlená příčina

Používání časů a způsobů

Používání časů a způsobů je různorodější, než je popsáno v předchozích odstavcích. Ve větě hlavní se na místě indikativu mohou vyskytnout také **další způsoby vět hlavních**, např. nereálný konjunktiv (17), vybízecí konjunktiv (18) apod.

- (17) *Certe aliquid, quoniam me tam valde amat, adiuvalet.* (Cic. Att. 12, 14, 4)
Protože mě má velmi rád, určitě by mi nějak pomohl.
- (18) *Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus.* (Cic. Tusc. 2, 24, 58)
Ale protože mluvíme o bolesti, tyto věci ponechme stranou.

Dalším příkladem je použití konjunktivu ve vedlejších větách, které nevyjadřují myšlenou příčinu ani cizí mínění, ale získaly konjunktiv pouze proto, že jejich věta řídicí je závislá na jiné větě konjunktivní nebo infinitivní (19) (viz kapitolu *Konjunktivy závislé na konjunktivu nebo infinitivu, způsobová závislost*).

- (19) *Rescripsi patrono illi nihil opus esse, quoniam Caesaris, propinqui eius, omnis potestas esset, viri optimi et hominis liberalissimi...* (Cic. Att. 12, 49, 2)
Odpověděl jsem mu, že nepotřebuje žádného obhájce, protože veškerou moc má jeho příbuzný Caesar, který je velmi laskavý a šlechetný...

Další kombinace vět vyjadřujících myšlenou příčinu

Po vedlejší větě vyjadřující myšlenou příčinu s *non quod / non quo / non quia* a konjunktivem může následovat také **věta účelová** uvozená spojkami *sed ut / sed ne* (20), která má **konjunktiv vět účelových** (tj. konjunktiv přítomnosti po čase hlavním a konjunktiv imperfekta po čase vedlejším). Souvětí má následující strukturu:

Věta hlavní (indikativ) + *non quod / non quia / non quo* + konjunktiv podle souslednosti, *sed ut / sed ne* + konjunktiv vět účelových

- (20) *Verum id feci, non quo vos hanc in hac causa defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intellegent nec ademptam cuiquam civitatem esse neque adimi posse.* (Cic. *Caecin.* 101)

Avšak udělal jsem to ne proto, že bych se domníval, že si u tohoto případu přejete takovou obhajobu, ale aby všichni pochopili, že nikdo nebyl občanství zbaven a že ho ani zbaven být nemůže.

Popření myšlené příčiny a uvedení příčiny skutečné může být vyjádřeno také dvojicí vět „**spíše protože... než proto, že**“, kde je v první vedlejší větě uvedena příčina skutečná a v druhé příčina myšlená. První věta vyjadřující skutečnou příčinu je v latině uvozena výrazy *magis* nebo *magis quia* a je v ní **indikativ**, druhá věta obsahující příčinu myšlenou je připojena spojkami *quam quo* (21) nebo *quam quod* (22) a je v ní **konjunktiv podle souslednosti časů**. Stejně jako v předchozím případě může být místo věty se skutečnou příčinou **věta účelová**, která je uvozena spojením *magis ut* a má konjunktiv vět účelových.

- (21) *...more magis hoc quidem scribo, quam quo te admonendum putem...* (Cic. *fam.* 11, 29, 3)

...píšu to spíše ze zvyku, než proto, že bych si myslel, že je třeba ti to připomínat...

- (22) *Hic ego magis ut consuetudinem servem, quam quod vos non vestra hoc sponte faciatis, petam a vobis, ut me (...) attente audiat.* (Cic. *Cluent.* 89)

Budu vás na tomto místě prosit, abyste mě (...) pozorně poslouchali spíše proto, abych dostal zvyklostem, než proto, že byste to už sami od sebe nedělali.

Věta hlavní (indikativ) + *magis / magis quia* + indikativ, *quam quo / quam quod* + konjunktiv podle souslednosti časů

Věta hlavní (indikativ) + *magis ut* + konjunktiv vět účelových, *quam quo / quam quod* + konjunktiv podle souslednosti časů

Tipy pro překlad

Spojovací výraz *quod* se vyskytuje v různých typech vedlejších vět. Může se objevit ve větách obsahových oznamovacích, vysvětlovacích a vztažných. Může mít rovněž význam „pokud jde o“, stát na začátku souvětí a uvádět téma⁴⁹ celého souvětí. Může být také neutrem adjektivního tázacího zájmena a uvozovat obsahovou větu tázací.

Druh věty	Význam výrazu <i>quod</i>	Další vlastnosti věty
obsahová oznamovací	že že že to, že	po slovesech <i>affectuum</i> (<i>doleo quod, gaudeo quod</i>) po slovesech „nezmínit“, „opomenout“, připojit“ (<i>omitto quod, addo quod</i>) po spojeních s hodnotícím výrazem (<i>bene accidit quod</i>) vysvětlovací význam
obsahová tázací	jaké	po predikátech uvozujících větu tázací konjunktiv podle souslednosti časů
vztažná	co; které; to, co; což	uvozuje věty indikativní i konjunktivní
příčinná	protože; proto, že	uvozuje věty indikativní i konjunktivní
uvedení tématu souvětí	pokud jde o	

Rozlišit jednotlivé případy je obvykle možné na základě výrazů ve větě hlavní, dalších větných členů a jejich významu, případně na základě kontextu. Zejména hranice mezi obsahovým *quod* na straně jedné a příčinným *quod* na straně druhé však nemusí být vždy ostrá. Lépe rozeznatelná je zejména obsahová věta tázací, která je konjunktivní a následuje po některém z predikátů, které tento druh vět uvozují.

Při překladu do latiny působí největší obtíže věty vyjadřující popření myšlené příčiny. Český kondicionál se překládá konjunktivem podle souslednosti časové, o čase konjunktivu tedy rozhoduje čas slovesa ve větě hlavní.

⁴⁹ Termínem „téma“ se zde označuje výchozí informace či předpoklad, po nichž následuje informace nová obsažená ve větě hlavní.

